

УДК 821.112.2-94(436)

DOI 10.31494/2412-933X-2019-1-9-45-51

THE EMBODIMENT OF THE DISCOVERER IMAGE IN D. KEHLMANN'S NOVEL "MEASURING THE WORLD"

УТИЛЕННЯ ОБРАЗУ ПЕРШОВІДКРИВАЧА В РОМАНІ Д. КЕЛЬМАНА "ОБМІРЮВАННЯ СВІТУ"

NATALYA GURA,

Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor,

<https://orcid.org/0000-0002-4496-5352>

black.amber17@gmail.com

НАТАЛЯ ГУРА,

кандидат філологічних наук,
доцент

MARIA HALAKHOVA,

student

halmary191@gmail.com

МАРІЯ ГАЛАХОВА,

студентка

Zaporizhzhia Polytechnic National
University

✉ 64 Zhukosky St.,

Zaporizhzhia, Zaporizhzhia region,
69063

Національний університет
«Запорізька політехніка»

✉ вул. Жуковського, 64

м. Запоріжжя, Запорізька обл.,
69063

Original manuscript received: August 20, 2019

Revised manuscript accepted: September 27, 2019

ABSTRACT

The article deals with the image of a discoverer based on D. Kehlmann's novel "Measuring the World" ("Die Vermessung der Welt", 2005). Since the image of a discoverer is represented by two characters, the life journey of two geniuses of German scientific thought of late XVIII-early XIX centuries: a prominent nature researcher Alexander von Humboldt and a brilliant mathematician and an astronomer Carl Friedrich Gauss are in the center of the novel. Two adventures of such different characters, during which they discover the world and themselves, are at the heart of the plot. While the thirst for knowledge and the desire to measure everything make Humboldt climb the highest mountains, cross oceans and rivers and risk his life, Gauss's journey is a way of self-discovery by calculations, made without leaving his house.

The peculiarity of Kehlmann's poetics lies in masterly combination of two different worlds: real and imaginary ones, and two different styles: high and low ones. The grandeur of intellect of main characters and the meaning of their achievements intersperse throughout the novel with everyday routine, where not their best features appear, and comic situations the main characters always get in.

Both geniuses represent two totally different types of discoverers (Gauss is a theoretic one, and Humboldt is an empirical one) and only in their unity they generate an image of a discoverer in the novel. Such image is a metaphor for world cognition, since each of main characters discovers it in its own way. This feature unites them, because the character, who experiences the basics of world order, i.e. himself being a part thereof, has a significant meaning for the whole German culture.

Expressively and vividly D. Kehlmann depicted the life of two outstanding

contemporaries of the scientific world of the XIX century and created the image of the discoverer with traditional German traits of character.

Key words: *character, discoverer, the comic element, image, national identity, D. Kehlmann.*

Прагнення нового, незвіданого притаманне людині. Незважаючи на ризики, загрози чи осуд сучасників, вона завжди вирушає на пошуки інших світів. Мандрівники, мореплавці, дослідники та винахідники першими розсунули межі, відкривши людству нові землі, змінили хід історії своїми творіннями, показали на власному прикладі безмежні можливості людини.

У центрі роману Данієля Кельмана “Обмірювання світу” (“Die Vermessung der Welt”, 2005) постаті двох геніїв німецької наукової думки кінця XVIII – початку XIX століть: видатного природодослідника Олександра фон Гумбольдта (Friedrich Wilhelm Heinrich Alexander Freiherr von Humboldt, 1769–1859), який об’їхав майже весь світ і зробив значний вклад в фізику, геологію, ботаніку й географію, і геніального математика та астронома Йоганна Карла Фрідріха Гауса (Johann Carl Friedrich Gauß, 1777–1855), який не залишивши рідних місць, зробив не менш визначні відкриття в математиці, астрономії та геодезії. Їх шляхи – це дві паралелі, які неодмінно перетнуться у просторі.

Незважаючи на широке визнання та численні нагороди, належного дослідження у вітчизняному літературознавстві роман Д. Кельмана “Обмірювання світу” так і не отримав. Серед поодиноких розвідок слід виділити статті Ю.К. Казакової (Казакова, 2013), О.Г. Проциної (Процина, 2011), в яких автори досліджували традиції магічного реалізму у романі, аналізували особливості поетики роману та вивчали тему національної ідентичності. Особливої уваги заслуговує фундаментальна стаття І.П. Мегели (Мегела, 2017), яка присвячена висвітленню проблеми біографічного наративу в романі Д. Кельмана «Обмірювання світу». Дослідник розглядає жанрову специфіку, художню структуру, систему оповіді роману в контексті постмодерністської австрійської прози, «магічного реалізму» латиноамериканської літератури. Однак, інтерпретація образу першовідкривача не стала темою жодного літературознавчого дослідження. Отже, **актуальність** статті визначається необхідністю дослідження образу першовідкривача в контексті німецької національної ідентичності, а також недостатнього вивчення творчості Д. Кельмана у вітчизняному літературознавстві.

Метою роботи є виявлення способів репрезентації образу першовідкривача в романі Д. Кельмана та розкриття авторської позиції щодо питання національної ідентичності в контексті основних тенденцій сучасної літератури.

Роман австрійського письменника, за влучним визначенням І.П. Мегели є «вдалим прикладом переплетення філософії науки (способу пізнання світу) з конкретними біографіями двох різних за походженням і за характером людей» (Мегела, 2017: 133). Олександр Гумбольдт – барон-аристократ, який отримав блискучу освіту у видатних учених і письменників свого часу згідно ідеалів Просвітництва й Веймарівської класики. Дослідник ще в дитинстві знав, чим буде

займатися в житті – мандрувати, досліджуючи життя. *“Він побував у Новій Іспанії, Новій Гранаді, Новій Барселоні, Новій Андалусії і в Сполучених Штатах, відкрив природний канал між Оріноко й Амазонкою, зійшов на найвищу гору розвіданого світу, зібрав тисячі рослин і сотні тварин, деяких живими, більшість мертвими, розмовляв з папугами, викопував трупи, обмірковував кожну річку, кожну гору і кожне озеро на своєму шляху, залазив у кожну печеру і в кожну яму...”* (Кельман, 2013: 12). О. Гумбольдт – людина, котра одержима своєю дослідницькою місією, яка не шкодує заради науки не лише оточуючих, але й себе самого. Це – людина, яка готова проводити на собі небезпечні експерименти, адже *“багато чого вона (людина) не може пізнати, бо боїться болю”* (Кельман, 2013: 21). Це – вчений, якого не залякати ані отруйними випарами, ані племенами канібалів, який виконує те, що йому призначено долею із впертою настирливістю.

Не позбавлений честолюбства, О. Гумбольдт прагне підкорити світ. Сам Д. Кельман визнає, що видатний німецький дослідник – комічна фігура (Kehlmann, 2006), застібнутий на всі гудзики своєї уніформи, він несе “німецький порядок” у світ. Озброївшись ідеєю, що *“Хай би якими страшними були речі, виміряти їх ніколи не завадить”* (Кельман, 2013: 14), німецький натураліст бореться із внутрішнім хаосом шляхом підкорення зовнішнього світу.

Карл Фрідріх Гаус – син садівника, який навчався в сільській школі та пізнав всі принади педагогіки для дітей із бідних сімей. Завдяки винятковим здібностям, які проявилися у восьмирічному віці, він отримав можливість навчатися в гімназії, а потім отримав особисту стипендію герцога Брауншвейзького. *“Хлопчина цілком самостійно вивів закон Бode про віддаленість планет, згодом по-новому відкрив дві невідомі йому теореми Ойлера. А ще він зробив дивовижний внесок у календарну арифметику...”* (Кельман, 2013: 38). Досліджуючи світ у межах курфюрства, Ганновер Гаус використовує безмежну уяву й математичні абстракції. Ледь за двадцять обдарований математик написав епохальну працю про розподіл простих чисел *“Disquisitiones Arithmeticae”*.

Із раннього дитинства К.Ф. Гаус вимушений боротися за місце під сонцем, тому після закінчення університету, щоб закінчити свою наукову роботу, пішов працювати землеміром. Розширивши горизонти математики, вчений здобув славу дивака, але так і залишився без грошей. Щоб прогудувати свою сім'ю, він звернувся до того, що так самовіддано любив – обчислення, цього разу орбіти планетоїда Церери.

Обидва генії являють собою два абсолютно різні типи дослідників. Їхні підходи були вкрай різними: в той час, як О. Гумбольдт в душі Гете сприймав природу як одне ціле та шукав взаємозв'язок між частинами, К.Ф. Гаус займався кропіткою роботою і знаходив відповіді у абстрактних математичних формулах. Їхній інструментарій також різнився. К.Ф. Гаус вивчає світ за допомогою чисел, листка паперу, маятника, дзеркала, магнітної стрілки і телескопа, а О. Гумбольдт не може уявити свої дослідження без барометрів, гіпсометрів, теодоліта,

секстантів, інклінатора, волосяного гігрометра, евдіометра, лейденської банки та ціанометра.

У своєму інтерв'ю газеті "Frankfurter Allgemeine" Д. Кельман пояснює таку полярність героїв "різними перспективами" (Kehlmann, 2006). О. Гумбольдт – носій комічного початку й зовнішньої дії (постійні подорожі), тому автор розглядає його з точки зору зовнішньої перспективи. На противагу йому, К.Ф. Гаус виражає емоційну складову подій – внутрішню перспективу. О.Г. Прошина визначила це ще більш точно: "Олександр Гумбольдт представляє абсолютний принцип руху у просторі, а Карл Фрідріх Гаус втілює ідею руху в часі. Один випереджає сучасників у просторі, ступаючи там, де ще не була нога європейця, а інший «обганяє» людей у часі, роблячи дивовижні наукові відкриття" (Прошина, 2011: 564). К.Ф. Гаус зазначає: "Не треба видряпуватися на гори чи продиратися крізь джунглі. Хто спостерігає за цією ось голкою, той вдвляється в душу світу" (Кельман, 2013: 171).

В основі сюжету роману дві подорожі таких різних героїв, у ході яких вони пізнають світ і себе. Якщо жага пізнання й бажання все обміряти примушує О. Гумбольдта підніматися на найвищі гори, перепливати океани й ріки та ризикувати життям, то подорож К.Ф. Гауса – це шлях самопізнання шляхом розрахунків у стінах домівки. Отже, образ першовідкривача в Д. Кельмана є "біполярним" (Прошина, 2011: 562). Ці два персонажа, неначе дві сторони однієї медалі, які тільки в єдності дають цілісність образу. Образ першовідкривача є метафорою пізнання світу, адже кожен із головних героїв по-своєму займається його вивченням. Ця риса ріднить їх, оскільки герой, який пізнає основи світобудови, а отже себе, як його частину, є знаковим для всієї німецької культури.

У романі австрійського письменника обидва генії постають у образі першовідкривачів-диваків, які нічого не помічають окрім своєї всепоглинаючої пристрасті до знань: "Людина має в житті інші завдання, аніж просто бути. Життя саме по собі – це не сенс існування" (Кельман, 2013: 16). Робити відкриття для персонажів дуже важливо, адже вони вбачають у цьому сенс свого існування, відкриття істини та тлумачення цілого світу.

Герої роману не тільки знакові фігури наукової думки XIX століття, а й носії німецького національного характеру. Особливо автор заострює риси «типового німця» в образі Олександра Гумбольдта, що стає помітним у порівнянні з його супутником Е. Бонпланом. Як «типовий» француз Еме любить життя у всіх його проявах та не цурається ні алкоголю, ні жінок. Це суперечить переконанням О. Гумбольдта, який завжди заперечував тваринну сторону людської природи й додержувався матеріалістичних поглядів Ж.О. де Ламетрі. Його непохитні моральні принципи проявляються навіть у занадто коректному зовнішньому вигляді. Він одягнений у прусську уніформу навіть у тропіках. Це корелює з настановою, яку давав батько малому Гаусу: «німець – це той, який ніколи не горбиться» (Кельман, 2013: 18). Цей вислів повертає нас до думки, що повна самодисципліна вважається німцям ключем до взірцевої поведінки.

Особливість поетики Д. Кельмана полягає у філігранному поєднанні різних світів – реального й уявного, та стилів – високого й низького. Автору майже не прийшлося звертатися до містифікації, щоб описати подорожі й пригоди О. Гумбольдта, якого називали другим (після Колумба) першовідкривачем Нового Світу, але йому довелося попотіти, щоб знайти цікаві факти із біографії К.Ф. Гауса. Велич розуму головних героїв та значення їх досягнень на сторінках роману переважається із повсякденністю, де проявляються не найкращі риси їхнього характеру. Генії часто поводяться бездушно та жорстоко, вони – асоціальні та їм бракує співчуття, особливо, коли мова йде про близьких людей. К.Ф. Гаус постійно чіпляється до свого сина Ойгена та дошкуляє своїй другій дружині Мінні. О. Гумбольдт, який із дитинства потерпав від тиску авторитарної матері, після її смерті швиденько отримавши спадок, радо покинув домівку і свою службу та подався в далеку подорож до іспанських володінь в Америці. Під час подорожі великого мандрівника не турбують ті страхоття, які відбуваються навколо нього. Ні канібалізм, ні насилля, ні страждання його супутника Еме Бонплана не можуть зашкодити його науковому зав'язттю.

Самотність генія – ще одна магістральна тема німецької класичної літератури, яка піддається у Д. Кельмана іронічному зниженню. Незважаючи на успіхи у відкриттях та насиченість життя, Гумбольдт ніколи не був одружений, та все ж таки відчуває потребу у домашньому затишку, розумінні та підтримці. Гаус навпаки, маючи сімейний затишок, не приділяє достатньо уваги своїй сім'ї, адже ставить дослідження навколишнього світу на перший план.

Наближаючи героїв до читача, німецький письменник часто звертається до комізму, який є неминучою та невід'ємною частиною нашого буття. Німецькі генії постійно потрапляють у безглузді ситуації: у прагненні «упорядкувати» та зрозуміти світ К.Ф. Гаус лише наречену в першу шлюбну ніч, щоб записати важливу формулу, а О. Гумбольдт на прийомі в губернатора на його честь рахує воші на головах присутніх паночок. Д. Кельман сміється із несмішного, трохи глузує з геніїв, «знижує» їх велич та робить більш людяними й зрозумілими своїм читачам.

На горіхи від автора достається не тільки геніям, а їхнім сучасникам. Після подорожі О. Гумбольдт пише детальний звіт про подорож – сотні сторінок суцільних результатів вимірювань, який розчарував публіку, адже «славетним мандрівником можна стати лише тоді, коли залишаєш по собі цікаві історії» (Кельман, 2013: 150). Немолодий Гаус не звик перебувати серед великої кількості людей і здається безглуздим і навіть «жалюгідним» серед блискучого товариства. «Прямуючи до фойє, Гаус ледве не збив з ніг якусь жінку, якомусь чоловікові наступив на ногу і двічі так сильно висякався, що кілька офіцерів окинули його зневажливими поглядами» (Кельман, 2013: 151). Але попри вік і «манери» вчений не втратив ясності наукової думки і між іншим допоміг Дагеру вирішити проблему, над якою він бився довгий час.

Однак сюжет, побудований на полярності головних героїв та контрасті сприйняття світу різними людьми, надає оповіді характерної специфічності, адже поєднання двох сюжетних ліній – не просто композиційний прийом, а є своєрідним «біцентризмом, який є концептуальним для розповіді» (Прошина, 2011: 562). Таким чином, образ першовідкривача та його прагнення досягнути світ по-різному проявляються в головних героях, але в фіналі роману паралелі їх подорожей перетинаються і «Гумбольдт собі уявив, як Гаус саме в цю хвилину наводить телескопа на небесні тіла, <...> він уже не був певний, хто з них бував у світах, а хто весь час просидів дома» [1, 184]. Д. Кельман звертається до прийому діалогу на відстані, коли два гіганти думки, долаючи простір, розмовляють один із одним, досягнувши в кінці кінців загальної єдності.

В виразних сценах та короткими, але яскравими фразами Д. Кельман обмальював життя двох видатних сучасників наукової думки XIX сторіччя та створив образ першовідкривача з традиційними німецькими рисами характеру. Не зважаючи на те, що обидва науковці були ледве знайомі, все життя їх поєднували нестримна жага пізнання, невтомне вимірювання світу, бажання зрозуміти геомагнетизм та досягнути Всесвіту. Однак попри їхню різницю в ціннісних орієнтирах й людських якостях, вони – генії, чий знання доповнюють один одного і які, в кінці кінців, знаходять внутрішній тісний зв'язок один з одним.

Проблема дослідження образу першовідкривача та форми її репрезентації в романі не може бути розкрита в межах однієї статті. Вона залишає широкі обрії для подальшого дослідження, адже роман «Обмірювання світу» Д. Кельмана є багатозаровим твором, який екранізує такі актуальні теми як, проблема національної ідентичності, відношення до минулого, проблеми самотності та старості.

Література

1. Казакова Ю.К. Традиции магического реализма в романе Даниэля Кельмана «Измеряя мир» / Ю.К. Казакова // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов : Грамота. – 2013. – № 12 (30). – Ч. I. – С. 98-102.
2. Кельман Д. Обмірювання світу : [роман] / Даніель Кельман; пер. з нім. В. Кам'янець. – Львів : ЛА «Піраміда», 2013. – 192 с.
3. Мегела І.П. Особливості біографічного наративу в романі Данієля Кельмана «Обмірювання світу» / І.П. Мегела // Літературознавчі студії. – Київ: КНУ. – 2017. – Випуск 51. – С. 132-141.
4. Прошина Е. Г. «Неужели всегда нужно быть настолько немцем?»: иронический контекст немецкой идентичности в романе Д. Кельмана «Измеряя мир» / Е.Г. Прошина // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. – 2011. – № 6 (2). – С. 561–565.
5. Kehlmann D. Ich wollte schreiben wie ein verrückt gewordener Historiker / D. Kehlmann // Frankfurter Allgemeine. – 2006. – № 34. – S. 41. – Режим доступу: https://www.faz.net/aktuell/feuilleton/buecher/bucherfolg-ich-wollte-schreiben-wie-ein-verrueckt-gewordener-historiker-1304944.html?printPagedArticle=true#pageIndex_0

References

1. Kazakova, Yu. (2013). Tradycyyu magycheskogo realyzma v romane Danyelya Kelmana «Yzmerayaya myr» [Traditions of magical realism in Daniel Kehlmann's novel «Measuring the world»], Fylogolycheskye nauky. Voprosy teoryy u

praktiky – [Philological Sciences](#). The [issues](#) of [theory](#) and practice, 12(30), 98-102 [in Russian].

2. Kelman, D. (2013) Obmiryuvannya svitu [Measuring the world]. Lviv : Pyramida [in Ukrainian].

3. Megela, I. (2017) Osobly`vosti biografichnogo naraty`vu v romani Daniyelya Kel`mana «Obmiryuvannya svitu» [The biographical narrative in the novel of Daniel Kehlmann "Measuring the world"], *Literaturoznavchi studiyi – Literary Studies*, 51, 132-141[in Ukrainian]

4. Proshhyna, E. (2011) «Neuzhely vseгда nuzhno byt nastolko nemcem?»: yronycheskyj kontekst nemeczkoj ydentychnosti v romane D. Kelmana «Yzmeraya myr» [«Is it always necessary to be so German?»: ironic context of german identity in the novel «Measuring the world» by Daniel Kehlmann], *Vestnyk Ny`zhegorodskogo unyversyteta im. N.Y. Lobachevskogo – Vestnik of Lobachevsky University of Nizhni Novgorod*, 6 (2), 561–565 [in Russian]

5. Kehlmann, D. (2006) Ich wollte schreiben wie ein verrückt gewordener Historiker [I wished to write like a crazy historian], *Frankfurter Allgemeine*, 34, 41 [in German]

АНОТАЦІЯ

У статті досліджується образ першовідкривача на матеріалі роману Д. Кельмана "Обмірювання світу" ("Die Vermessung der Welt", 2005). Оскільки образ першовідкривача представлений двома героями, то в центрі роману – життєвий шлях двох геніїв німецької наукової думки кінця XVIII – початку XIX століть: видатного природодослідника Олександра фон Гумбольдта і геніального математика та астронома Йоганна Карла Фрідріха Гауса. В основі сюжету роману дві подорожі таких різних героїв, у ході яких вони пізнають світ і себе. Якщо жага пізнання й бажання все обміряти примушує О. Гумбольдта підніматися на найвищі гори, перепливати океани й ріки та ризикувати життям, то подорож К.Ф. Гауса – це шлях самопізнання шляхом розрахунків у стінах домівки.

Особливість поетики Д. Кельмана полягає у філігранному поєднанні різних світів – реального й уявного, та стилів – високого й низького. Велич розуму головних героїв та значення їх досягнень на сторінках роману переважається із повсякденністю, де проявляються не найкращі риси їхнього характеру та комічними ситуаціями, куди постійно потрапляють головні герої.

Обидва генії являють собою два абсолютно різні типи дослідників (К.Ф. Гаус – теоретичний, О. Гумбольд – практичний) і тільки в єдності вони створюють образ першовідкривача в романі. Цей образ є метафорою пізнання світу, адже кожен із головних героїв по-своєму займається його вивченням. Ця риса ріднить їх, оскільки герой, який пізнає основи світобудови, а отже себе, як його частину, є знаком для всієї німецької культури.

Віразно та яскраво Д. Кельман обмалював життя двох видатних сучасників наукової думки XIX сторіччя та створив образ першовідкривача з традиційними німецькими рисами характеру.

Ключові слова: герой, першовідкривач, комізм, образ, національна ідентичність, Д. Кельман.